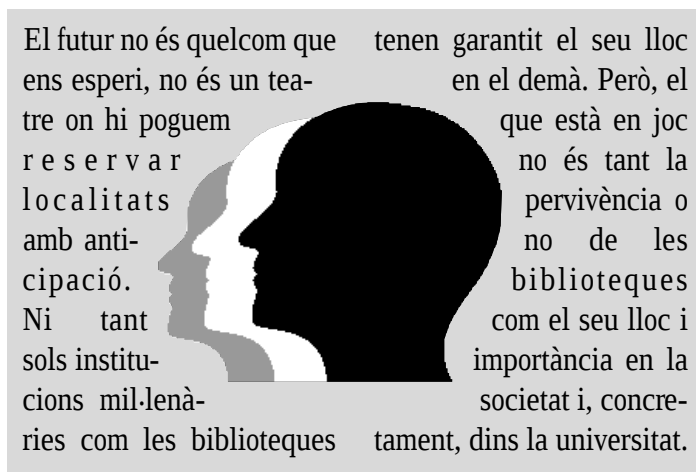

Possibles Escenaris per a les Biblioteques Universitàries del Futur

Per Lluís Mª Anglada i de Ferrer
langlada@ccuc.upc.es
*Director del Consorci de Biblioteques
Universitàries de Catalunya*

Es evident que el futur ens depararà canvis importants i que l'esdeveniment d'aquests canvis es produirà de manera més ràpida que s'han succeït fins ara. És evident també que aquests canvis afectaran de ple les biblioteques universitàries. Mentre els bibliotecaris analitzen només els aspectes tecnològics d'aquests canvis estem perdent de vista la natura dels canvis en sí. El motor del canvi continua essent l'economia (1) i les implicacions tecnològiques en nous serveis d'accés a la informació en són només un efecte. Enmig dels dos es produeixen canvis socials, en l'organització de la societat, en els mètodes i exigències de l'educació superior, en els hàbits i pressions del usuari de les biblioteques. Si bé podem prescindir de l'anàlisi econòmica que produeix l'evolució social, la biblioteca del futur no podrà sinó avançar alhora amb la societat a qui serveix. Evolucionar serà una necessitat per la supervivència i l'adopció de tecnologies serà menys important que l'adaptació a noves maneres de fer i a noves necessitats dels usuaris.

Les biblioteques universitàries compleixen avui bàsicament aquestes quatre funcions:
– la de facilitar l'estudi,
– la d'adquirir, organitzar i donar accés a documents actuals per a l'estudi i la recerca,

– la de recollir, conservar i donar accés a documents retrospectius per a les mateixes funcions, i
– la d'informar, orientar i formar en l'espècie i complex món del material bibliogràfic existent.

Les necessitats que generen aquestes funcions es mantindran en el futur, però això no dona per fet que les biblioteques puguin continuar exercint les seves funcions com fins ara. La biblioteca universitària es troba davant el repte d'adaptar-se als canvis en les necessitats i els hàbits dels seus usuaris i al de millorar la seva eficàcia en la forma com dur a terme les funcions que té encomanades. La tecnologia no anul·la el paper de la biblioteca dins la universitat, però l'obliga a evolucionar i, alhora, li permet complir millor la seva missió.

1 El canvi en la universitat

La majoria d'articles que tracten el futur de les biblioteques i de la biblioteca universitària en concret, se centren en l'impacte dels desenvolupaments tecnològics en els seus serveis. El que determinarà de forma fonamental el futur d'aquesta seran però les actituds dels seus usuaris i les necessitats de les institucions que les sufraguen. La biblioteca universitària està lligada òbviament a la universitat, com ho han estat el seu passat i ho està el seu present. La universitat científica del franquisme va produir males biblioteques malgrat que el règim tenia a les seves mans tots els elements per a una planificació de la política bibliotecària. En canvi, la universitat democràtica s'ha refundat i ha refundat i millorat les seves biblioteques, independentment de tecnologies.

El gran problema però és que és més fàcil predir canvis a nivell d'accés a la informació que quins seran els canvis que viurà la universitat del futur. Aquests seran grans, sens dubte, però és difícil de preveure quins seran els resultats concrets. Al meu entendre però n'hi ha alguns que emergeixen amb certa claredat.

El primer és la democratització de l'ensenyament superior. La universitat ha estat elitista fins els anys 60, anys a partir dels quals la universitat es massifica i, sobretot, amplia la base social dels seus estudiants (2). Aquest fenomen va més enllà

de la simple massificació de les aules i s'introdueix en la mateixa natura de l'ensenyament universitari que es 'secundaritzat'. Les universitats són i seran en el futur, en bona part, una extensió del batxillerat i les necessitats, des del punt de vista bibliotecari, dels estudiants varia i variarà. En segon lloc, les demandes de la societat a la universitat també canviaran. Fins ara s'ha demanat a les universitats que formessin les èlites dirigents i que assumissin en un percentatge elevat la funció de crear nous coneixements. El ritme de renovació dels coneixements exigirà però cada vegada més una formació continuada dels professionals en actiu. Aquesta formació continuada serà necessària no sols per continuar essent productiu en el lloc de treball, sinó per aconseguir nous llocs de treball en una societat en la que la mobilitat laboral i l'atur temporal creixeran. És d'esperar que les universitats omplin aquest buit formatiu.

En tercer lloc, el mètode docent de la universitat ha variat poc des de la seva fundació: classes magistrals, apunts, en el millor dels casos algun debat... La universitat des dels seus inicis ha estat, com es diu ara, presencial. Es a dir, exigia la presència física simultània d'ensenyant i ensenyat. Les tecnologies de l'emmagatzematge i distribució de la informació poden canviar molt aquest panorama. La universitat virtual pot ser el gran competidor de la universitat actual (3). La universitat s'haurà de repensar ella mateixa. S'haurà de redescobrir i haurà de reforçar el seu gran valor, el de ser una universitat presencial: l'intercanvi d'experiències, el treball en equip, la descoberta de l'inesperat... La biblioteca, com a lloc de socialització dins la universitat, pot tenir un paper en aquesta evolució.

Finalment, la universitat es veurà forçada a transparentar la seva distribució de recursos i a racionalitzar les seves activitats. Les universitats en la seva autonomia han disposat dels pressupostos que els donava la societat de la manera que els ha semblat convenient. No hi ha hagut fins ara una estreta fiscalització dels recursos universitaris malgrat que és sabut que alguns resultats són clarament dolents (per exemple, l'alt índex general d'abandonament dels estudis superiors) i que la productivitat és baixa (la mitjana estudiant/professor de la universitat espanyola s'acosta a les ràtios de les millors universitats dels EUA).

2 Hi haurà biblioteques a les universitats del futur?

Independentment del context en el que realitzin les seves activitats (universitats, municipis, escoles, empreses...) i de la seva evolució, s'ha qüestionat el mateix futur de les biblioteques. Des que F.W. Lancaster va exposar la seva visió de 'la societat sense paper', nombrosos autors han explorat un futur en el que els desenvolupaments tecnològics podien deixar o deixarien les biblioteques sense futur (4). Darrera els conceptes de la biblioteca virtual, la biblioteca sense parets, la biblioteca a través de les parets o la biblioteca 'finestra' (5), com darrera de tota predicció de futur, hi ha molt de desitg potser més que no pas voluntat d'encert.

Diferent autors (6) assenyalen que les prediccions amaguen una forta lluita ideològica i una clara voluntat de direccionar el futur. El futur tindrà (com ha tingut el passat) guanyadors i perdedors. Els beneficis que rebí cada sector social, professió, país, o forma de viure dependran de quina sigui l'evolució que prengui la societat i aquesta evolució no és immune als camins traçats pels seus profetes. Dins la professió de bibliotecari hi ha un clar desarmament ideològic respecte el futur i aquest consisteix en menysvalorar o oblidar la funció social i democratitzadora de les biblioteques alhora que s'aposta acríticament per qualsevol novetat tecnològica sense valorar el seu impacte en el conjunt de la societat.

Mentre moltes evolucions del mercat de la informació continuen reposant sobre un accés tarifat econòmicament i restringit a alguns, les biblioteques universitàries continuen oferint els seus serveis de forma gratuïta (en la majoria dels casos) o fortament subvencionada (en els serveis que tenen taxa) i els ofereixen a tothom. El futur no serà tant diferent del present. La biblioteca és prescindible ja avui per que tinguin els diners suficients per substituir-la per mitjans propis. L'accés a la informació en el futur continuarà tenint les dues grans barreres que presenta a l'actualitat: la del cost econòmic d'adquirir-la o usar-la i la del cost en temps per organitzar-la, col·leccionar-la i processar-la. L'invent de la societat moderna per fer que la informació com a riquesa

sigui un bé a l'abast de tothom és la biblioteca pública. L'invent de la universitat moderna per fer que la informació com a riquesa sigui un bé a l'abast de tots els universitaris és la biblioteca universitària. El futur de la biblioteca està, òbviament lligat al de la societat i és difícil creure en una societat que distribuirà gratuïtament tota la informació (cal incloure aquí els costos associats a usar-la, és a dir ordinadors). Jo, almenys, no postulo per una societat en la que l'accés a la informació estigui condicionat als recursos propis, és a dir a l'estatus social de l'usuari.

Es cert que la prescindibilitat de les biblioteques és fonamentada per alguns autors en la creixent capacitat dels sistemes experts de convertir-se en intermediaris directes entre la informació i el seu usuari. Això és possible més a nivell teòric que pràctic. Els obstacles per a una visió tal són almenys tres: el cost, l'oportunitat i la formació. Hem analitzat el primer anteriorment. L'oportunitat es refereix a que els mitjans necessaris per accedir a un hipotètic món d'informació lliure i gratuïta tardaran molt (si és que ho són mai) a generalitzar-se per a la majoria de la població (7). La darrera barrera, la formació, existeix ja actualment, malgrat els avenços en els instruments per accedir a la informació. En teoria qualsevol usuari pot ser expert en el seu ús (més fins i tot que la majoria de bibliotecaris) però sempre a costa del seu temps. La informació consumeix almenys com a recurs el temps necessari per usar-la.

Val aquest mètode de reducció a l'absurd per demostrar la pervivència de les biblioteques? Que serveixi en tot cas per reforçar la creença de la seva utilitat i existència en el futur.

3 Turbulències i contraposicions

La literatura professional aborda sovint el futur de la biblioteca universitària de forma tangencial o indirecta. La predicció global del futur és difícil i sempre és més fàcil apropar-s'hi de manera sectorial. Les principals anticipacions del canvi que ens espera se situen sovint a l'entorn de les següents contraposicions:

– Accessibilitat versus Propietat, anunciant un desplaçament cap a una situació en que l'accés al document primari no dependrà del fet de posseir-lo en la col·lecció de la biblioteca.

– Electrònica versus Paper, preveient una més o menys total desaparició d'aquest suport per la seva substitució per formats digitals.

– Competència versus Cooperació, advertint sobre un increment de la pressió sobre la gestió de les biblioteques universitàries i un reforçament de l'aplicació de mètodes i tècniques empresarials a la biblioteca.

– Trencament versus Evolució, postulant a favor que els canvis que s'experimentaran seran ràpids, profunds i radicals.

Sota aquestes contraposicions n'hi subjauen dues mes que s'expressen de forma menys oberta:

– Lliure versus Pagant, suposant que l'evolució del món de la informació tendirà a fer que aquesta es puguin aconseguir gratuïtament, i

– Progressista versus Conservador, associant implícitament la primera etiqueta al accessionalista -electrònic- competitiu i rupturista i un cert tuf de reaccionari al propietari de paper que coopera en un món en evolució.

He presentat de forma molt simplista un panorama complex que, per analitzar-lo, requeriria una extensió superior a la permessa en aquest article i una erudició superior a la del que l'escrui. Les contraposicions sumàriament enunciadades descriuen però, de forma bastant perfecta, tensions a la que estan sotmeses les biblioteques universitàries. D'aquestes tensions, reals avui mateix, en sorgiran nous escenaris sota els quals desenvolupar la nostra funció. Al meu entendre però, l'exploració del que passarà sol anar tenyida inevitablement d'un cert encís per la tecnologia (8). Aquesta atracció -tecnoluxúria', segons l'encertada expressió de W. Crawford- ens pot conduir a oblidar que sota els allaus de novetats tecnològiques queden sediments que val la pena tenir en compte i que estan en la base de la raó de ser de les biblioteques.

4 Sediments (‘backs to basic’)

Les microformes en el seu temps, les consultes a bases de dades en línia (teledocumentació, segons la terminologia de l'època) després, els OPACs i les bases de dades en CD en un passat no tant remot i avui els Webs han estat novetats tecnològiques que van causar un impacte extraordinari en els serveis bibliotecaris i encara més expectatives. Avui, després que la biblioteca universitària ha incorporat de forma habitual aquests serveis podem analitzar com la biblioteca continua essent un lloc on es realitzen moltes activitats 'no tecnològiques', com llegir, buscar informació, endur-se material en préstec o rebre formació.

Les biblioteques passi el que passi en el món de la tecnologia demà tenen encara funcions a realitzar i això serà, almenys, pels motius que s'intenta desenvolupar a continuació:

– Socialització. Segui pel que sigui, les biblioteques universitàries estan plenes de gent que les usa. Que les usa per estudiar apunts o per fullejar revistes, però que les utilitza i que les fa servir malgrat els obstacles i incomoditats que hi troben sovint. Això deu respondre a una certa necessitat de la comunitat universitària de realitzar l'estudi en condicions determinades. És de preveure que una creixent professionalització de l'estudiant així com l'augment de pressió que viurà facin que aquesta necessitat permaneixi.

– Selecció. Les biblioteques universitàries no fan només la funció de proporcionar un document determinat com a resposta a una demanda precisa. Tota biblioteca (tota col·lecció bibliogràfica d'una biblioteca per a ser més exactes) és fruit d'una selecció de materials i ofereix un conjunt de documents aptes per endinsar-nos en l'aprofundiment d'una matèria o per resoldre dubtes sobre aquesta. La feblesa de les polítiques d'adquisicions de les nostres biblioteques (probablement un dels tres punts més febles de les biblioteques universitàries espanyoles) no en ens hauria de fer oblidar aquesta funció essencial de les col·leccions bibliogràfiques.

– Immediateza. Ohiolink, un consorci de les

biblioteques universitàries de l'estat nord-americà d'Ohio, es proposa com objectiu servir préstecs interbibliotecaris entre consorciats en tres dies. Alguns serveis comercial ofereixen accés electrònic als documents que tenen digitalitzats en 24 hores. Tot això són serveis molt ràpids que no substitueixen però l'accés immediat a les col·leccions que la biblioteca té en propietat. L'ús immediat i sense barreres de la col·lecció de la biblioteca continuarà essent suficient en molts casos i preferible a accessos diferits (per ràpid que sigui) en d'altres.

– Cost. L'actual estructura del món de la informació impedeix avui per avui que aquesta sigui majoritàriament gratuïta, (cosa que no exclou, per altra banda, que el conjunt d'informació a la que es pot accedir sense cost creixi). La funció de les biblioteques en la era del paper ha estat la d'adquirir drets d'ús dels materials que comprava pels seus usuaris. Aquesta funció probablement prevalgui perquè el cost per ús és una barrera - no la única, però - al consum de la informació. – Algú ho ha de tenir. L'accessibilitat il·limitada requereix tanmateix almenys un emmagatzemador i distribuïdor. Per alguns materials, aquest o aquests cada vegada seran més els editors o distribuïdors d'informació, però hi haurà informació que ningú voldrà conservar ni difondre (perquè no serà rendible fer-ho). Les col·leccions 'locals' adquiriran més importància.

– Estalvi de temps. Qualsevol pot ser un expert en informació i un gran navegant en els mars d'eines per usar-la. Això però, com tot, requereix un temps del que sovint no disposa l'usuari. Les biblioteques universitàries oferiran encara com a valor afegit a la informació de que disposen uns mètodes per ordenar-la i trobar-la i el personal de la biblioteca uns coneixements que en facilitaran la seva localització i utilització.

5 Prediccions (alguns possibles escenaris)

Les funcions bàsiques de la biblioteca universitària (facilitar l'estudi, recollir i organitzar informació, facilitar el seu accés i formar en el seu ús) es mantindran. El futur però demanarà a

tothom redefinir les seves posicions, lluitar per augmentar les seves quotes de mercat (o per no disminuir-les), fer millor allò que té encomanat. Hi ha diferents escenaris de futur per la biblioteca universitària. Els que s'exposaran no tenen perquè donar-se en estat pur ni són incompatibles entre si, són però visions extremes de diferents evolucions que pot prendre la biblioteca universitària.

– La biblioteca universitària com a lloc de socialització, intercanvi i descobriment, la fragmentació de l'organització universitària, la superespecialització de les seves activitats i la 'virtualització' de moltes de les seves activitats comporten una pèrdua de les possibilitats d'intercanvi intel·lectual que ha caracteritzat la universitat fins ara. Però la creació de nous coneixements necessiten espais que facilitin la descoberta i l'intercanvi. La biblioteca pot tenir un important paper com a lloc de socialització de la universitat.

– La biblioteca universitària com a centre facilitador de l'(auto) aprenentatge. Aprendre és una activitat àrdua. Facilitar-lo és contribuir a la realització de les funcions de la universitat. Les biblioteques no han de ser (només) sales d'estudi, però la seva funció és (també) facilitar les condicions per a que aquest sigui màximament efectiu. I això no s'acaba amb oferir un espai i silenci. L'evolució de l'ensenyament universitari comportarà una 'transferència de recursos des de l'ensenyament a l'aprenentatge' (9). Els nous edificis bibliotecaris a països com els Estats Units d'Amèrica, el Regne Unit o Holanda s'han organitzat com el lloc natural on usar ordinadors, aprendre llengües, fer treballs en grup... La biblioteca universitària té un gran camp a córrer en aquest terreny i l'evolució de bastants biblioteques universitàries d'Anglaterra van en aquest sentit (10).

– La biblioteca universitària com organitzadora de la informació de la universitat. En la societat de la informació els problemes organitzacionals i de producció cada vegada es veuran més reduïts a problemes de gestió de la informació. La universitat és en essència un organisme que té per funció consumir, acumular, transformar i produir informació. Una gestió de la informació eficient depèn més de solucionar els problemes d'organit-

zar-la per al seu accés i ús que de les eines tecnològiques que s'usin. La producció de la informació i la seva organització cada vegada són activitats més properes a la seva difusió. Ja hi ha algunes biblioteques universitàries espanyoles que tenen entre les seves responsabilitats la de mantenir les Webs de la seva universitat. L'aprofundiment de tasques com aquestes pot donar a la biblioteca universitària una nova dimensió.

– La biblioteca universitària com a arxiu No ens estem referint aquí a la funció que algunes biblioteques estan desenvolupant avui de gestionar l'arxiu de la universitat. El futur accentuarà dues necessitats que poden ser cobertes per la biblioteca. En primer lloc la de conservar col·leccions úniques. Alhora que l'accessibilitat a la documentació augmentarà, la recol·lecció i conservació de documentació única augmentarà en importància, en importància simbòlica i estratègica. És evident que aquesta funció és pròpia de la biblioteca. En segon lloc, la universitat és una gran productora d'informació, especialment a través de les obres dels seus professors. Aquesta informació cada vegada està més en formats digitals, formats que són fràgils si no són conservats convenientment per ser usats en un futur. La volatilitat de la informació electrònica obre a la biblioteca universitària una funció nova de conservació de la producció universitària.

– La biblioteca universitària com a facilitador de la informació mundialment disponible L'accés a la informació ha estat sempre condicionat a la tecnologia a través de la qual aquella es feia disponible i als recursos econòmics que es tenen per accedir-hi. Alhora que la tecnologia augmenta en molt les possibilitats d'accedir a informació, el seu cost es manté com a barrera i la quantitat d'informació interfereix en el seu ús. La biblioteca continuarà tenint el paper important de seleccionar la informació més rellevant per la universitat, de comprar-la i posar gratuïtament a l'abast de la comunitat universitària, d'organitzar-la per facilitar-ne el seu ús i d'ajudar als usuaris a localitzar-la i a saber-la usar.

6 Cloenda: cal canviar i adaptar-se

Si bé hi ha motius -com hem vist- per la pervivència de les biblioteques, això no vol dir que la construcció del futur sigui fàcil ni que l'èxit estigui garantit. El futur no és quelcom que ens esperi, no és un teatre on hi poguem reservar localitats amb anticipació. Ni tant sols institucions mil·lenàries com les biblioteques tenen garantit el seu lloc en el demà. Però, el que està en joc no és tant la pervivència o no de les biblioteques com el seu lloc i importància en la societat i, concretament, dins la universitat.

La radicalització de posicions que comporta un canvi accelerat com el que les biblioteques universitàries estan vivint pot fer que els bibliotecaris es refugiïn en alguna de les dues nefastes opinions extremes:

– que la biblioteca continuarà essent el cor de la universitat i que la seva necessitat per a una universitat de qualitat és tant obvia que no cal preocupar-se per millorar ni per adaptar-se al futur

– que la única manera de sobreviure és enfilarnos a la cresta de l'onada de la tecnologia i provar incessantment d'aplicar-la sense dedicar massa atenció als serveis 'tradicionals' de les biblioteques que estan destinats a desaparèixer per obsolets.

L'immobilisme del primer ens aboca a la inutilitat, l'acceleració del segon ens allunya de la nostra funció. Cal tenir present quin és el nostre 'negoci': facilitar l'accés a la informació a través de les barreres econòmiques, de coneixements i d'oportunitats per tal que aquesta informació pugui transformar-se en coneixements. Per sobre les modes que ens depari l'esdevenir, vetllar per l'essencial de les biblioteques. Per sobre les angoixes que ens puguin crear els canvis, mantenir un esperit d'adaptació. Només així poden les biblioteques universitàries continuar essent útils a la comunitat a la que serveixen.

Notes

(1) Carla J. Stoffle, R Renaud & J.R. Veldof 'Choosing our futures' a: *College & research libraries* (may 1996), 213-233.

(2) Mike Heery 'How to make change work for you: the implications for academic libraries of organisational, educational and technological change'. A: *5es Jornades Catalanes de Documentació* (Barcelona, 1995) 33-45. Tr. castellana a: *Boletín de la ANABAD* 46(96)3-4, 351-370.

(3) Vegeu el gran impacte que ha tingut la Universitat Oberta de Catalunya i la seva metodologia docent basada en un ús intensiu de les noves tecnologies per apropar l'estudiant al professor. El lema de la universitat a distància catalana és justament 'la universitat sense distàncies'.

(4) Vegeu l'extensa anàlisi de William F. Birdsall 'The myth of the electronic library: librarianship and social change in America' (Westport: Greenwood Press, 1994) o també el llibre molt divertit (a vegades esgarriós, però) B.A. Schuman 'The library of the future: alternative scenarios for the information profession' (Englewood: Libraries unlimited, 1989)

(5) La 'gateway library' és un terme de difícil traducció. Al respecte, es pot consultar l'article de Lawrence Dowler i Laura Farwell 'The gateway: a bridge to the library of the future', a: *Reference services review* 24 (96) 2, 7-12.

(6) Vegeu per exemple les obres de Neil Postman, el recent best-seller de Jeremy Rifkin 'El fin del trabajo' (Barcelona: Paidós, 1997), i, aplicat a biblioteques, el molt interessant i suggeridor llibre de Walt Crawford, Michael Gorman 'Future libraries: dreams, madness & reality' (Chicago: ALA, 1995).

(7) El mateix argument, però més desenvolupat i aplicat a les biblioteques públiques, és exposat per Xavier Agenjo 'Las bibliotecas (informatizadas) y la democracia', a: *Educación y biblioteca* (97), 77, 60-62.

(8) Vegeu les intel·ligent prevencions que fa Walt Crawford 'Dreams, devices, niches and edges: coping with the changing landscape of information technology', a: *The public-access computer systems review* 4(93)5 5-21 [paper presentat originalment a: Texas Conference on Library Automation (9th : 1993 : Houston)] [tr. catalana a: 'Buffer de l'Accés', estiu 1995].

(9) Vegeu l'argumentació de Maurice B. Line 'The road through caos: the future of the university libraries in the creation of knowledge' (conferència a la Universitat Politècnica de Catalunya, Barcelona 17.02.94).

(10) Actualment el nom d'algunes biblioteques universitàries angleses és 'Centre de recursos per a l'aprenentatge'.

